

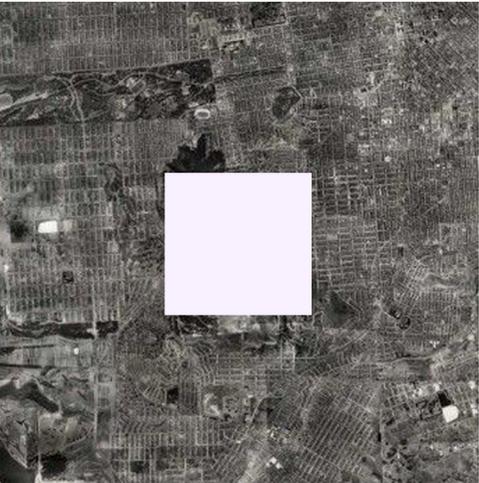
[ΚΕΝΟ] Αδράνεια - Απουσία - Ασυνέχεια

ΒΑΙΑ ΧΑΛΒΑΤΖΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
2025-2026
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

[ΚΕΝΟ]
Αδράνεια - Απουσία - Ασυνέχεια

ΒΑΙΑ ΧΑΛΒΑΤΖΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΜΑΝΤΖΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία εξετάζει την έννοια του κενού ως σύνθετη και δυναμική συνθήκη. Με αφορμή τα χαρτογραφικά κενά, και μεταβαίνοντας από την αναπαράσταση στην εμπειρία, το κενό δεν εντοπίζεται μόνο ως χωρική απουσία, αλλά μέσω της διακοπής της λειτουργικής, νοηματικής και βιωματικής συνέχειας. Μέσω της σύνθεσης διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, το κενό εξετάζεται υπό τρία πρίσματα: ως λειτουργική αδράνεια, ως απουσία «τόπου», και ως ασυνέχεια. Εντοπίζοντας το κενό στον αστικό χώρο, η έρευνα αυτή αναδεικνύει το πώς η ακαθόριστη συνθήκη της απουσίας, δηλαδή των διαφοροποιήσεων στη φύση του κενού χώρου είναι θεμελιώδης για την κατανόηση και τη λειτουργία του αστικού συστήματος. Η μετάβαση από την πληρότητα στην απουσία, συγκροτεί μια ενδιάμεση συνθήκη, όπου η κανονικότητα αναστέλλεται, και η εμπειρία επαναπροσδιορίζεται.

ABSTRACT

This thesis examines the concept of void as a complex and dynamic condition. Taking cartographic voids as its point of departure, and moving from representation to experience, emptiness is identified not only as spatial absence, but through the interruption of functional, semantic, and experiential continuity. Through the synthesis of different theoretical approaches, the void is examined of three perspectives: functional inertia, as absence of “place,” and as discontinuity. By identifying the void in urban space, this study demonstrates how the indeterminate condition of absence -the variations of empty space— is fundamental to understanding the structure of the urban system. The transition from fullness to absence constitutes an intermediate condition in which normality is suspended and urban experience is redefined.

	Εισαγωγή	7
01	Κενό στο χάρτη	9
	^[1.1] <i>Terra Incognita</i> Από την απουσία στη δημιουργία χώρου	
	^[1.2] Υπερχαρτογράφηση Από την αποτύπωση στην εμπειρία	
02	Κενό στη χρήση	14
	^[2.1] Αστικά κενά και <i>Terrain vague</i>	
	^[2.2] Εγκατάλλειψη και χωροχρονική αδράνεια	
	^[2.3] Ανοικειότητα και αποξένωση	
03	Κενό στην ταυτότητα, τη σχέση, την ιστορία	25
	^[3.1] Τόπος - σχέση - ταυτότητα	
	^[3.2] Απουσία ταυτότητας στον Μη-τόπο	
	^[3.3] Απουσία σχέσης στον Μη-τόπο	
04	Κενό στη συνέχεια	34
	^[4.1] «Άλλοι τόποι» και ασυνέχεια	
	^[4.2] Το κενό ως απουσία πεδίου	
	Συμπεράσματα	41
	Βιβλιογραφία	45
	Κατάλογος εικόνων	47

Το κενό αποτελεί μια έννοια με θεμελιώδη σημασία για τη χωρική θεωρία και εμπειρία. Η διερεύνηση της έννοιας του κενού χώρου συχνά ξεκινά από τη θεώρηση του ως μια άδεια επιφάνεια. Ωστόσο, το κενό δεν περιορίζεται στον αρνητικό χώρο, αλλά παρουσιάζεται ως μια ακαθόριστη χωρική συνθήκη, ανοιχτή σε πολλαπλές ερμηνείες, που συγκροτείται σε διάφορα επίπεδα.

Η έννοια του κενού μπορεί να μετατοπιστεί από το φυσικό στο εννοιολογικό πεδίο, όπως εκφράζεται χαρακτηριστικά μέσω του αχαρτογράφητου κενού. Το λευκό σημείο στον χάρτη δεν δηλώνει απουσία υπαρκτού χώρου, αλλά απουσία γνώσης και καταγραφής. Ο αχαρτογράφητος χώρος λειτουργεί ως αφετηρία της έρευνας, υποδεικνύοντας ότι το κενό δεν αφορά κατ' ανάγκη κάτι ανύπαρκτο, αλλά κάτι που δεν έχει αναγνωρισθεί. Μέσα από αυτή την οπτική, αναδύεται η ανάγκη εντοπισμού και κατανόησης πολλαπλών μορφών κενού, ορατών ή μη ορατών, κοινωνικών ή εννοιολογικών. Από τις αχαρτογράφητες περιοχές έως τα αστικά διάκενα και τους ενδιάμεσους τόπους της σύγχρονης πόλης, το κενό θέτει το ερώτημα του πώς το άγνωστο, το μη ενεργό ή το μη ορατό συνυπάρχει με τον υπόλοιπο αστικό χώρο.

Στην αστική κλίμακα, το κενό εμφανίζεται τόσο ως υλική και χωρική απουσία, αλλά και ως λειτουργική ή βιωματική αποσύνδεση. Εντοπίζεται χωρικά στα αστικά διάκενα, σε υπολειμματικούς και ενδιάμεσους χώρους, καθώς και σε περιοχές όπου το πρόγραμμα και η χρήση έχουν ανασταλεί. Χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο *terrain vague*, μία χωρικότητα εγκατάλειψης και χωροχρονικής αδράνειας. Παράλληλα, μέσα από ανθρωπολογικές και φαινομενολογικές προσεγγίσεις, η απουσία επεκτείνεται στην εμπειρία του χώρου και συσχετίζεται με την έννοια του μη-τόπου, μία μορφή κενού που δεν είναι άμεσα ορατή. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια του κενού εξετάζεται και προσεγγίζεται υπο τρία πρίσματα, καθένα από τα οποία αναδεικνύει μια

διαφορετική εκδοχή του. Ως απουσία χρήσης, απουσία ταυτότητας - σχέσης - ιστορίας, δηλαδή «τόπου», και ως διακοπή της συνέχειας.

Μέσω μιας θεωρητικής προσέγγισης του κενού από την αναπαράσταση έως την εμπειρία, ερευνάται το πώς η έννοια του κενού εντοπίζεται και βιώνεται ως μία απουσία που δεν είναι αμιγώς χωρική. Κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι το πώς διαμορφώνει τη σχέση του ανθρώπου με τον χώρο, και θεμελιώνει έναν διαφορετικό τρόπο κατανόησης της αστικής εμπειρίας.

Η έρευνα βασίστηκε στη συλλογή και μελέτη θεωρητικού υλικού από τη χωρική θεωρία, τη φαινομενολογία και την ανθρωπολογία του χώρου, το οποίο επιλέχθηκε λόγω της ικανότητάς του να προσεγγίζει το κενό όχι μόνο ως χωρικό αντικείμενο, αλλά ως βιωματική και εννοιολογική συνθήκη. Η ερμηνευτική μέθοδος που ακολουθήθηκε, είναι η σύνθεση των διαφορετικών μορφών της έννοιας του κενού, και ο συσχετισμός τους με υπάρχουσες θεωρητικές προσεγγίσεις, οδηγώντας στη διατύπωση μιας αναθεωρημένης ερμηνείας του.

01

ΚΕΝΟ ΣΤΟ ΧΑΡΤΗ

Terra Incognita ^[1.1]

Από την απουσία στη δημιουργία χώρου

Το κενό του χάρτη ως μια μορφή κενού και άγνωστου χώρου που δεν αφορά αποκλειστικά την φυσική απουσία, συνδέεται άρρηκτα με την έννοια «*Terra Incognita*», δηλαδή άγνωστη γη. Μια φράση που συμπλήρωνε τον κενό χώρο της επιφάνειας του χάρτη και δήλωνε μια ανεξερεύνητη περιοχή. Ένα κενό αποτύπωσης και γνώσης, υπαρκτού ωστόσο φυσικού χώρου. Ο όρος *Terra Incognita*, συναντάται στους Ευρωπαϊκούς χάρτες έως τον 19^ο αιώνα συχνά συνοδευμένος από τις φράσεις «*Hic sunt leones*», «*Hic sunt dragones*» - «εδώ υπάρχουν λιοντάρια», «εδώ υπάρχουν δράκοι»-. Μία υπενθύμιση, ή και προειδοποίηση προς τους ταξιδευτές και τους χαρτογράφους, που δήλωνε την ανησυχία προς το άγνωστο. Ο αχαρτογράφητος χώρος αποτελούσε ωστόσο ένα πεδίο φαντασίας και μυστηρίου, ένα κενό προς εξερεύνηση.¹

Σε ένα όριο μεταξύ γνώσης και άγνοιας, ο χαρακτηρισμός μιας περιοχής ως ανεξερεύνητη, εξαρτάται από την οπτική του παρατηρητή, δηλαδή σε ποιόν είναι πραγματικά άγνωστη. Στους πρώιμους χάρτες, η φράση αναφερόταν σε εδάφη άγνωστα προς τον χαρτογράφο, γνωστά όμως στους κατοίκους της περιοχής. Εάν όμως χαρακτηρίζει μία περιοχή για την οποία υπάρχει πλήρης ανθρώπινη άγνοια, τότε η φράση αυτή δεν υφίσταται πλέον. Τα σημερινά δεδομένα και οι σύγχρονες τεχνολογίες είναι αρκετά για να παρέχουν έστω και ελλιπή γεωγραφική γνώση για κάθε «κενό» στην επιφάνεια της γης. Πέρα όμως από το επίπεδο της επιφανειακής αποτύπωσης, τα βαθύτερα γεωγραφικά δεδομένα μίας περιοχής παραμένουν άγνωστα, εάν αυτά δεν είναι χαρτογραφικά ή επιστημονικά καταγεγραμμένα.

1 Dario Di Paolantonio, In *Terra Incognita: A Path Opened by Multiple Divergent Worlds. Non-Linear Narrative* (μεταπτυχιακή εργασία, Royal Academy of Art, The Hague, 2021), 4.

Ακόμη και με την παραδοχή ότι τα δεδομένα είναι γνωστά, είναι αδύνατον να γνωρίζουμε πληροφορίες που αποκτώνται εμπειρικά. Επομένως, αν καμία περιοχή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σήμερα απόλυτα άγνωστη, τότε δεν είναι και απόλυτα γνωστή.²

Η έννοια της *Terra Incognita* δεν αναφέρεται μόνο σε έναν χώρο που δεν έχει ακόμη καταγραφεί, αλλά κυρίως σε μια διαδικασία χαρτογράφησης που βρίσκεται σε εξέλιξη. Το άγνωστο δεν αποτυπώνεται, αλλά μετατρέπεται σε ένα πεδίο ενδεχομενικότητας. Χωρίς την ύπαρξη του χάρτη, δεν υφίσταται η άγνωστη γη. Χωρίς χαρτογράφηση, δεν υπάρχει γνωστός ή άγνωστος χώρος.

[01] «Terra Incognita»

Η διαδικασία της χαρτογράφησης (*mapping*) παρουσιάζει θεμελιώδεις διαφορές με την αποτύπωση/ ιχνογράφηση (*tracing*).³ Η ιχνογράφηση, μια καταγραφή του ήδη υπαρκτού, ακολουθεί συγκεκριμένα πρότυπα και δεδομένα, χωρίς να παράγει κάποιο νόημα ή κάποια νέα χωρική δυναμική. Είναι μια «δήθεν επάρκεια»,⁴ αφού προσποιείται ότι αποδίδει την πραγματικότητα, ενώ την περιορίζει στα όρια της αναπαράστασης. Η χαρτογράφηση αντιθέτως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια στατική καταγραφή και αποτύπωση, αλλά ως μία ενεργή και πειραματική διαδικασία που δεν αναπαριστά απλά την πραγματικότητα, αλλά την συγκροτεί εκ νέου, δημιουργώντας αυτό που δεν υπάρχει ακόμη. Ο χάρτης, ως μία διαδικασία *performance*, δε στοχεύει σε μια στατική απεικόνιση, αλλά συνθέτει δεδομένα γεωγραφικά, κοινωνικά και χρονικά σε ένα πεδίο σχέσεων. Αντίστοιχα, ο Jean Baudrillard ανατρέπει την παραδοσιακή ιεραρχία εδάφους και χάρτη. Ως μία μεταφορά της σχέσης αναπαράστασης και πραγματικότητας, το έδαφος δεν προηγείται του χάρτη, αλλά ο χάρτης του εδάφους.⁵ Δεν πρόκειται για μία διαδικασία απόδοσης του πραγματικού, αλλά παραγωγής του. Ο χώρος γίνεται έδαφος μέσω της χαρτογράφησης, που δημιουργεί γεγονότα και προοπτικές. Η σειρά γεγονότων, ροών, μνήμης, χρόνων και σχέσεων που παράγονται μέσω του

χάρτη και συνθέτουν τον ενδυνάμει χώρο, τον μετατρέπουν σε μία ρευστή, συνεχώς εξελισσόμενη χωροχρονική διαδικασία.⁶ Η λειτουργία της δεν είναι τόσο να αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα με ένα σύνολο δεδομένων, αλλά να παράγει νέες πραγματικότητες μέσα από υπάρχοντα γεγονότα, συνθήκες και σχέσεις.⁷

Υπερχαρτογράφηση^[1,2] Απο την αποτύπωση στην εμπειρία

Σε μία εποχή που η διάκριση του «εδώ» και του «εκεί», του πραγματικού, της αναπαράστασης και του υπερ-πραγματικού είναι αδύνατη, η χαρτογράφηση είναι κρίσιμη για την παραγωγή του φυσικού χώρου. Επομένως, ο κενός και άγνωστος χώρος, υποδηλώνει και επαναφέρει το μυστήριο και την επιθυμία της *Terra Incognita*, σε έναν κόσμο υπερβολικά δομημένο και ταξινομημένο.

Από την ύστερη νεωτερικότητα, ο πολλαπλασιασμός της ταχύτητας, της πληροφόρησης και της αναπαράστασης έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας «υπερεκτεθειμένης πόλης»,⁸ όπου όλα είναι άμεσα προσβάσιμα. Η τεχνολογία του 20^{ου} αιώνα αναταράσσει την κοινωνική δομή της πόλης, απορρίπτοντας την ανθρώπινη και απρόσμενη συνάντηση, αποδυναμώνοντας την αστική εμπειρία και τη σχέση σώματος και χώρου. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργεί ένα νέο πεδίο αναπαράστασης, απορρίπτοντας την διαπροσωπική ανθρώπινη επαφή. Καταργώντας τις αποστάσεις και τη διάκριση του «εδώ» και του «εκεί», αντικαθιστούν τον φυσικό χώρο με ένα νέο αστικό περιβάλλον. Η εικόνα υποκαθιστά την παρουσία, και η πληροφορία την εμπειρία. Η πληρότητα του χώρου που υπήρχε σε μία εποχή χωρίς τεχνολογικά μέσα, αντικαθίσταται από τον άυλο, αλλά απέραντο χώρο του σύγχρονου οπτικού κόσμου. Η πληθώρα της ροής των πληροφοριών και των δεδομένων, δημιουργούν την υπερέκθεση «*overexposure*» ή υπερχαρτογράφηση -αν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί- του κόσμου. Η εμπειρία του φυσικού χώρου μετατρέπεται σε ηλεκτρονική, ενώ ακόμη και η πιο μεγάλη φυσική

2 John K. Wright, "Terra Incognitae: The Place of the Imagination in Geography," *Annals of the Association of American Geographers* 37, No. 1 (1947): 1-15.

3 James Corner, "The Agency of Mapping: Speculation, Critique and Invention," in *Mappings*, ed. Denis Cosgrove (London: Reaktion Books, 1999), 213.

4 *Ibid.*, 214.

5 *Ibid.*, 222.

6 *Ibid.*, 226.

7 *Ibid.*, 251.

8 Paul Virilio, "The Overexposed City," in *The Lost Dimension*, trans. Daniel Moshenberg (New York: Semiotext(e), 1991), 9-27.

έκταση, «συρρικνώνεται» λόγω της τεχνολογίας, καταλήγοντας πάλι στην εξάντληση του. Ο φυσικός χώρος και η ανθρώπινη εμπειρία ήτανε πάντα ενότητα τόπου και χρόνου, ωστόσο η πόλη πλέον χάνεται στη χρονική ετερογένεια της ταχύτητας, η οποία αποτελεί πλέον την πρωταρχική διάσταση.⁹

Στο ερώτημα λοιπόν για το αν υφίσταται πλέον ανεξερεύνητος χώρος, η απάντηση δεν αφορά απαραίτητα το γεωγραφικά αχαρτογράφητο κενό. Καθώς ο όρος της *Terra incognita* δεν υφίστανται πλέον και καθώς το άγνωστο εξαντλείται μέσω της υπερέκθεσης, το κενό εντοπίζεται πλέον σε άλλες μορφές. Η μετάβαση από το άγνωστο στο υπερ-γνωστό και υπερχαρτογραφημένο, μετατοπίζει την έννοια του κενού σε μια απουσία αντίληψης ή βιώματος, όχι αμιγώς χωρική. Από μια λευκή κηλίδα στο χάρτη, δηλαδή ένα κενό άγνοιας και αποτύπωσης που δεν είχε πληρωθεί ποτέ, μετατοπίζεται σε κενό του φυσικού χώρου. Χώροι υπαρκτοί και καταγεγραμμένοι, που δε γίνονται αντιληπτοί από τον χρήστη καθώς δεν υπάρχουν στη συλλογική συνείδηση. Ως μια διαφορετική εκδοχή άγνωστου μέσα στον γνωστό χώρο και μία *Terra Incognita* που ανταποκρίνεται στα σημερινά δεδομένα, το κενό αφορά όλα τα τμήματα της πόλης όπου η συμβατική χαρτογράφηση αδυνατεί να αποδώσει τις κοινωνικές, χρονικές και εμπειρικές τους διαστάσεις. Αυτοί οι χώροι δεν απουσιάζουν από την επιφάνεια του χάρτη, αλλά από την καθημερινή συνείδηση, παραμένουν ορατοί αλλά μη αντιληπτοί, λόγω της αδράνειας, της απουσίας, και της ασυνέχειας.

[02] Αστικό κενό

9 Ibid., 9-27.

02

ΚΕΝΟ ΣΤΗ ΧΡΗΣΗ

^[2.1] Αστικά κενά και *Terrain Vague*

Η σύγχρονη πόλη αποτελεί το κύριο πεδίο εμφάνισης των νέων εκδοχών του άγνωστου, με τα τμήματα της πόλης που δεν εντάσσονται στη συλλογική εμπειρία να γίνονται αντιληπτά περισσότερο ως υπόλοιπα παρά ως τόποι. Αφορά χώρους που, ενώ είναι απόλυτα γεωγραφικά ενταγμένοι στον αστικό ιστό και πλήρως καταγεγραμμένοι, παραμένουν ανενεργοί. Δεν πρόκειται για χώρους εκτός της πόλης, αλλά εκτός της κυρίαρχης αστικής ροής. Η απουσία προγράμματος, η παύση της λειτουργίας και η αποσύνδεση από την καθημερινή εμπειρία μετατρέπουν αυτούς τους χώρους σε αστικά κενά. Το κενό, εδώ, δεν είναι μορφολογικό αλλά λειτουργικό και χρονικό. Μια συνθήκη αναστολής μέσα στο κατά τα άλλα πυκνό και υπερπλήρες αστικό περιβάλλον.

Ο κενός χώρος, ως φυσική μορφή απουσίας, εντοπίζεται πρωτίστως στην πόλη με τη μορφή αστικών κενών. Μικρής ή μεγαλύτερης κλίμακας, με περισσότερο ή λιγότερο αυστηρό όριο με τη ροή της πόλης, συναντώνται ως ασυνέχειες του αστικού ιστού, ή ακόμη και στα περίχωρα αυτής. Κενές λωρίδες κατά μήκος των δρόμων, χώροι στάθμευσης, αδόμητες επιφάνειες, κενά οικοπέδα εν αναμονή, ακόμη και πιο εκτεταμένες περιοχές εγκατάλειψης, όπως πρώην βιομηχανικά τοπία. Μια ενδιαμέση και ακαθόριστη χωρική συνθήκη του αστικοποιημένου περιβάλλοντος, που συνδέεται άμεσα με τις διαδικασίες της αποβιομηχάνισης και της χωρικής αναδιάρθρωσης. Η επέκταση της πόλης προς την περιφέρεια, η ταχύτητα οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών και η παραγωγική δραστηριότητα παράγουν αναπόφευκτα υποβαθμισμένα υπολειμματικά τοπία. Οι χώροι αυτοί προκύπτουν ως φυσικά κατάλοιπα της ίδιας της δυναμικής της πόλης.¹⁰

Το υπολειμματικό αυτό τοπίο, που ορίζεται και ως «*drosscape*» από τον Alan Berger, περιλαμβάνει όλους τους αναπόφευκτα κενούς, ενδιαμέσους και μεταβατικούς χώρους της αστικής επιφάνειας.¹¹ Στο ίδιο πλαίσιο, το αστικό τοπίο διακρίνεται σε δύο αλληλένδετες κατηγορίες σύμφωνα με τον Lars Lerup, το *stim* και το *dross*, από τις οποίες προκύπτει και ο όρος *drosscape*. Από τη λέξη *stimulation*, ο πρώτος όρος περιγράφει όλους τους τόπους, τα κτίρια, τα προγράμματα και τα γεγονότα τα οποία προσδιορίζονται για οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα.¹² Τον ενεργό, λειτουργικό και κοινωνικά φορτισμένο δηλαδή χώρο. Ο όρος *dross*, δηλαδή κατάλοιπο, χαρακτηρίζει όλους τους υπολειμματικούς και αδρανείς χώρους που βρίσκονται ενδιάμεσα από τα ενεργά τμήματα της πόλης, ως αποτέλεσμα της αστικής εξάπλωσης, δηλαδή της μη σχεδιασμένης και ελεγχόμενης ανάπτυξης.¹³

Τα αστικά κενά που αποτελούν υπολειμματική κατάσταση της αστικοποίησης, δεν είναι απλώς χώροι σε αναμονή αξιοποίησης, αλλά πεδία αδράνειας, όπου η πόλη παύει προσωρινά να λειτουργεί σύμφωνα με τις κυρίαρχες λογικές της παραγωγικότητας και της ταχύτητας. Ως μια νέα απουσία στον υπερπλήρη αστικό ιστό, η ανάγνωση των αστικών κενών ως υπολειμματικά τοπία αναδεικνύει την πόλη ως ένα σύστημα που παράγει αναπόφευκτα ανενεργούς και μεταβατικούς χώρους. Σε αυτή τη χωρική ασάφεια, όπου το όριο της πόλης παραμένει ανοιχτό και ακαθόριστο, το κενό χρήσης αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς ο χώρος ορίζεται από την αναστολή του γεγονότος και της αστικής εμπειρίας.

Η παρουσία των αστικών κενών στο σύγχρονο τοπίο αποκαλύπτει μια ιδιαίτερη χωρική συνθήκη, όπου η απουσία χρήσης και προγράμματος έχουν καθοριστική σημασία για την εξέλιξη της πόλης. Πρόκειται για περιοχές που βρίσκονται εκτός των καθιερωμένων αστικών ρυθμών, χωρίς σαφή ρόλο. Την ακαθόριστη αυτή συνθήκη περιγράφει ο όρος «*Terrain vague*». Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μια σύγχρονη εκδοχή της *Terra Incognita*, μια μορφή άγνωστου και απουσίας στην «υπερεκτεθειμένη» σύγχρονη μητρόπολη.

¹⁰ Alan Berger, *Drosscape: Wasting Land in Urban America* (New York: Princeton Architectural Press, 2006), 12.

¹¹ *Ibid.*, 12.

¹² *Ibid.*, 37.

¹³ *Ibid.*, 21.

[03] **Αστικά κενά**

Ο όρος, όπως εισάγεται από τον Ισπανό αρχιτέκτονα και θεωρητικό Ignasi de Solà-Morales χαρακτηρίζει τους απροσδιόριστους, υπολειμματικούς και εγκαταλελειμμένους χώρους της πόλης.¹⁴ Ως μία κατηγορία αστικών κενών χωρίς συγκεκριμένο πρόγραμμα ή λειτουργία που βρίσκονται σε κατάσταση αναστολής, συμπληρώνουν μια ακόμη εκδοχή του κενού, το κενό χρήσης.

Η κατανόηση του όρου αποσαφηνίζεται ήδη από την ετυμολογία του. Ο γαλλικός όρος «*terrain*» σημαίνει έδαφος που προορίζεται για αστική ή πολεοδομική δραστηριότητα, όπως αποδίδεται, «*ground fit for construction*». Ο όρος *vague* έχει διττή σημασία και λατινική προέλευση, καθώς προκύπτει από το *vacuus*<*vacant*, δηλαδή κενό, ελεύθερο, διαθέσιμο, τονίζοντας την απουσία χρήσης. Από την άλλη, η δεύτερη σημασία, από τη λέξη *vogus*<*vague* εξηγεί το κενό ως ενδιάμεσο, αόριστο και αβέβαιο, επισημαίνοντας την απουσία του ορίου.¹⁵ Το *terrain vague* αναδύεται έτσι ως τοπίο κενότητας και ασάφειας, ως «μη ενσωματωμένο όριο» που αφορά όλα τα τμήματα που βρίσκονται συνήθως μέσα στην πόλη, αλλά δεν ακολουθούν τη λειτουργική, οικονομική ή κοινωνική της δομή. Αυτή η περιθωριακότητα μπορεί εκτός από γεωγραφική να είναι οικονομική ή και κοινωνική. Χώροι γεωγραφικά ενταγμένοι στην πόλη, εκτός όμως του παραγωγικού της συστήματος, «*where the city is no longer*».¹⁶ Ένα ρευστό όριο μεταξύ χρήσης και εγκατάλειψης, μία ασυνέχεια της πόλης, ένας οριακός χώρος. Οι χώροι αυτοί, είναι ορατοί από τον παρατηρητή, ωστόσο δεν υπάρχουν στη συλλογική αντίληψη. Τα κενά που δεν έχουν σαφείς λειτουργίες ή όρια κατανοούνται καλύτερα μέσω της άμεσης σωματικής εμπλοκής και φυσικής κίνησης στο χώρο, καθώς συχνά παραβλέπονται και διαγράφονται από τη συνείδηση, λόγω της αδρανής τους συνθήκης.

14 Ignasi de Solà-Morales, "Terrain Vague," in *Anyplace*, ed. Peter Eisenman and Arata Isozaki (Cambridge, MA: MIT Press, 1995), 118-123.

15 Solà-Morales, "Terrain Vague," 119-120.

16 *Ibid.*, 120.

Ο ορισμός του κενού αυτού χώρου δεν εστιάζει στα φυσικά ή μορφολογικά χαρακτηριστικά του, αλλά στην ύπαρξη ή μη, του γεγονότος. Στη θεωρητική αυτή προσέγγιση, το αόριστο *terrain vague* παραπέμπει σε μία αρνητική εκδοχή του.

Ανασφαλές, αβέβαιο, ακατοίκητο, και μη-παραγωγικό.¹⁷

Μέσα από την εγκατάλειψη και την αδράνεια του ωστόσο είναι ένα ανοιχτό πεδίο ενδεχομενικότητας. Ως τόπος πιθανότητας και προσδοκίας, το αίσθημα ελευθερίας και η κίνηση που επιτρέπει οφείλεται στην απουσία του ορίου.¹⁸ Στο πλαίσιο της αστικής εμπειρίας, η μορφή αυτή αστικού και λειτουργικού κενού, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας ιδανικός τόπος περιπλάνησης. Η αοριστία, η έλλειψη ορίων και η απουσία προγραμματισμένης χρήσης που το χαρακτηρίζουν δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια ελεύθερη και μη κατευθυνόμενη κίνηση μέσα στον χώρο. Η περιπλάνηση δεν αποτελεί μια πρακτική ανάγνωσης του χώρου, αλλά εντάσσει τους μη ενσωματωμένους και μη ορατούς τόπους στην αστική εμπειρία, επαναφέροντας τους στον «χάρτη» της πόλης.

[04] “*Terrain Vague*”

[05] “*Terrain Vague*”

17 Ibid.

18 Ibid.

Εγκατάλειψη και χωροχρονική αδράνεια ^[2.2]

[06] "Terrain Vague"

Ο κενός χώρος του *Terrain Vague* χαρακτηρίζεται από μια διακοπή, αναστολή ή μεταβολή του χρόνου. Σε αυτή τη συνθήκη, η έννοια του χρόνου λειτουργεί ως διαδικασία φθοράς και αδράνειας, η οποία αποτυπώνεται υλικά και αισθητηριακά στον τόπο. Η χρονικότητα αυτή, απροσδιόριστη και ασυνεχής, συγκροτεί το ιδιαίτερο νόημα του ως χωρική συνθήκη αοριστίας και αναμονής, μόνιμα σε απόσταση από τη λειτουργική λογική και ταχύτητα της πόλης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παύση της λειτουργίας και σταδιακή εγκατάλειψη τους δημιουργεί μια συνθήκη που μπορεί να χαρακτηριστεί ως χωρική αδράνεια, καθώς ο χώρος διακόπτει τη σχέση του με τον χρήστη και τη συνέχεια της πόλης. Η αναστολή αυτή του χώρου συνεπάγεται τη χρονική αδράνεια, μετατοπίζοντας το χωρικό κενό και σε χρονικό. Οι εγκαταλελειμμένοι χώροι παραπέμπουν στην συγγενή έννοια του ερειπίου. Παρότι δεν έχουν υποστεί απαραίτητα φθορά ή κατάρρευση, τα αστικά κενά εμπεριέχουν μια ανάλογη εμπειρία αναστολής.

Το ερείπιο, ως χωρική και χρονική συνθήκη, είναι ένας τόπος στον οποίο η ισορροπία μεταξύ φύσης και ανθρώπου διαταράσσεται. Προκύπτει ως αποτέλεσμα της εγκατάλειψης, όταν αντικρουόμενες δυνάμεις της ανθρώπινης δημιουργίας και της φυσικής αποδόμησης συγχωνεύονται σε μία μορφή. Η καταστροφή αποκαλύπτει τους νόμους της φύσης που, αργά αλλά σταθερά, αποδομούν το έργο του ανθρώπου. Η σημασία του ερειπίου θεμελιώνεται όταν η φθορά προκαλείται από το πέρασμα του χρόνου και όχι από την ανθρώπινη παρουσία. Στη μορφή του ερειπίου, ο χρόνος και ο παρελθοντικός του χαρακτήρας γίνεται ορατός. Μια παρελθοντική κατάσταση βιώνεται μέσω της παρούσας υλικής μορφής.¹⁹ Τα ίχνη της εγκατάλειψης, δημιουργούν ένα είδος παγωμένου χρόνου, και το ερείπιο μετατρέπεται σε τόπο όπου το παρελθόν παραμένει, σε μία συνθήκη που η ζωή έχει αποσυρθεί. Αυτή η απουσία είναι που κάνει το ερείπιο συχνά

«προβληματικό, ανησυχητικό, αφόρητο».²⁰

19 Georg Simmel, "The Ruin," *The Hudson Review* 11, no. 3 (Autumn 1958): 379

20 *Ibid.*, 381.

Η αναβίωση του παρελθόντος αφορά άμεσα την έννοια της εγκατάλειψης καθώς ο τόπος γίνεται φορέας μνήμης. Η αξία ενός ερειπίου δεν έγκειται στην υλική του υπόσταση αλλά στο αίσθημα που προκαλεί η φθορά του από το πέρασμα του χρόνου και της ανθρωπότητας. Συνδέει τα χρόνια που έχουν περάσει με αυτά που θα ακολουθήσουν, αφήνοντας το αποτύπωμα και τα ίχνη του χρόνου στις υλικές επιφάνειες.²¹ Συχνά ως μια μορφή αστικού ερειπίου, τα εγκαταλελειμμένα κενά λειτουργούν όχι ως ένα φθαρμένο υπόλειμμα, αλλά ως παλίμψηστα ιστορικών στρωμάτων. Φέρουν ίχνη προηγούμενων χρήσεων, κοινωνικών μετασχηματισμών και της φθοράς του χρόνου. Σε αυτούς τους τόπους, η ταχύτητα είναι διαφορετική, η καθημερινή ροή επιβραδύνεται και ο χρόνος τίθεται σε μια κατάσταση αναμονής, αναδεικνύοντας την ασυνέχεια ανάμεσα στο παρελθόν και την τρέχουσα αστική λειτουργία.

Η εγκατάλειψη δεν παράγει απλώς χωρικά κενά. Η συνθήκη της φθοράς και της ανθρώπινης απουσίας, μετατρέπουν τους τόπους αυτούς σε χρονικά φορτισμένα πεδία, όπου το παρελθόν δεν εξαφανίζεται πλήρως. Λόγω της χωρικής αδράνειας, επιτρέπουν στο παρελθόν να αποκτήσει υλική υπόσταση, και μετατρέπονται σε τόπους μνήμης και χρονικότητας. Η ανθρώπινη απουσία ή και παρουσία αντίστοιχα, διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος γίνεται αντιληπτός και βιώνεται.

Η εγκατάλειψη, η απουσία ορίου και η αγριότητα του *Terrain vague* το μετατρέπουν σε αβέβαιο, ανασφαλή και αφιλόξενο στη σύγχρονη πόλη. Η αδράνεια και η ευρύτερη έννοια της απουσίας στον χώρο, προκαλεί το αίσθημα της αποξένωσης, που έχει τη βαθύτερη του προέλευση από την έννοια του ανοίκειου.²²

Σύμφωνα με τον Freud, το ανοίκειο «*Das unheimliche*», δεν ταυτίζεται με το ξένο ή το άγνωστο, αλλά είναι ο βαθύτερος φόβος και η ανησυχία για κάτι που υπήρξε κάποτε πολύ οικείο και επανεμφανίζεται.²³ Η κατανόηση του έγκειται στο δίπολο αυτό μεταξύ οικείου και ανοίκειου. Σε αυτό το πλαίσιο, το *Terrain Vague* θα μπορούσε να θεωρηθεί μια χωρική προσέγγιση του ανοίκειου. Κάτι που υπήρξε κάποτε οικείο, καθώς φέρει ίχνη χρήσης, μνήμης και ιστορίας αλλά έχει αποξενωθεί. Η αποκοπή από την λειτουργική και κοινωνική συνέχεια της πόλης δημιουργεί μία αόριστη κατάσταση και το καθιστά κάτι που δεν είναι απολύτως άγνωστο, αλλά ούτε γνώριμο. Στην πραγματικότητα, αποκαλύπτει κάτι οικείο που έχει αποσπαστεί από το πλαίσιο νοήματος και λειτουργίας του και παράγει το αίσθημα της αποξένωσης συγκροτώντας ένα ανοίκειο τοπίο της πόλης, έναν χώρο όπου το αστικό παρελθόν γίνεται ορατό και προκαλεί ανησυχία λόγω της ασυνέχειας του.

Η εικόνα και η εμπειρία του ανοίκειου, όπως αυτή εκδηλώνεται στους κενούς αυτούς χώρους φέρνει στην επιφάνεια μια βαθύτερη κρίση του σύγχρονου ανθρώπου, την αποξένωση από το ίδιο το περιβάλλον του, λόγω των αλλαγών στην πραγματικότητα και την εμπειρία της σύγχρονης μητρόπολης. Στο πλαίσιο αυτό, συνεπάγεται την αδυναμία του «κατοικείν». Η απουσία αυτή, δηλαδή της πρωταρχικής υπαρξιακής ανάγκης του ανθρώπου να ανήκει, προκαλεί αυτή την ανασφάλεια. Η έννοια του «κατοικείν», σύμφωνα με τον Heidegger είναι η δυνατότητα του χώρου ή του «κτηρίου» να λειτουργεί ως φορέας μνήμης και εμπειρίας. Η ύπαρξη στον χώρο, δεν συνεπάγεται την κατοίκηση.²⁴

21 John Ruskin, *The Seven Lamps of Architecture* (London: George Allen; New York: Longmans, Green, and Co., 1903), 224.

22 Solà-Morales, "Terrain Vague," 122.

23 Sigmund Freud, «The "Uncanny"» (1919), μτφρ. Alix Strachey, στο *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, τόμ. 17 (Λονδίνο: Hogarth Press, 1955), 219–252.

24 Martin Heidegger, «Building Dwelling Thinking», στο *Poetry, Language, Thought*,

Σε αυτή τη συνθήκη, η κρίση δεν αφορά την εγκατάλειψη του χώρου καθαυτή, αλλά την ευρύτερη απώλεια της υπαρξιακής σχέσης ανθρώπου και πόλης, αντανακλώντας

«Την αποξένωση μας προς τον κόσμο, προς την πόλη, πριν από τον εαυτό μας».²⁵

03 ΚΕΝΟ ΣΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ- ΤΗ ΣΧΕΣΗ- ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τόπος - σχέση - ταυτότητα ^[3.1]

Εμβαθύνοντας στην έννοια του χώρου, από το παρελθόν είχε αμιγώς γεωμετρική σημασία και περιέγραφε συνήθως μία κενή άδεια περιοχή. Η διάκριση μεταξύ χώρου (*space, espace*) και τόπου (*place, lieux*) είναι ιδιαίτερα κρίσιμη. Σύμφωνα με τον Michel de Certeau, ο τόπος ως μια συνύπαρξη στοιχείων, αποκλείει την πιθανότητα δύο ή περισσότερα από αυτά να απασχολούν την ίδια τοποθεσία. Ο χώρος από την άλλη, ορίζεται ως ένας βιωματικός τόπος, που ενεργοποιείται με την κίνηση των ανθρώπων, δηλαδή μία «διασταύρωση κινούμενων σωμάτων».²⁶ Το αντίστοιχο του τόπου περιγράφεται ως γεωμετρικός χώρος, μία χωρικότητα που διαφοροποιείται από τον ανθρωπολογικό χώρο, και περιγράφει έναν χώρο καθαρά απρόσωπο που δεν έχει ακόμη φορτιστεί.

Η έννοια του τόπου διαφέρει στη θεωρητική της κατανόηση. Ως τόπος, μπορεί να θεωρηθεί ένα σύστημα θέσεων και σχέσεων μεταξύ των στοιχείων του, ενώ προϋποθέτει την ύπαρξη του βιώματος ώστε να μετατραπεί σε χώρο. Σε μια πιο σύγχρονη καθημερινή εκδοχή του, ο τόπος προσεγγίζεται ως σημείο που αναφέρεται σε κάποιο γεγονός ή μια ιστορία. Οι δύο αυτές εκδοχές συμπυκνώνονται σε έναν πιο σύνθετο όρο, αυτόν του ανθρωπολογικού τόπου. Χαρακτηρίζει έναν τόπο μνήμης με συμβολική σημασία που σχετίζεται με την ταυτότητα, τη σχέση, και την ιστορία.²⁷ Εφόσον προϋπάρχουν τα δύο πρώτα, ο ανθρωπολογικός τόπος είναι ιστορικός. Κοινός άξονας όλων αυτών των προσεγγίσεων είναι ότι ο τόπος δεν εξαντλείται στη

μτφρ. Albert Hofstadter (New York: Harper & Row, 1971), 145-161
25 Solà-Morales, "Terrain Vague," 122

26 de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, 117 .

27 Marc Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, μτφρ. John Howe (Λονδίνο: Verso, 1995), 52.

γεωμετρική του διάσταση, αλλά έχει τόσο χωρική, όσο υπαρξιακή και κοινωνική διάσταση.

«*Space is existential, existence is spatial.*»²⁸

Η σχέση μας με τον χώρο και τον τόπο, είναι βαθιά σύνθετη και δυναμική. Ο χώρος είναι υπαρξιακός, αλλά και η ύπαρξη χωρική. Ο χώρος δεν είναι ένα ουδέτερο γεωμετρικό ή φυσικό πλαίσιο, αλλά ένα κατεχοχρήν υπαρξιακό πεδίο, που αποκτά μορφή και νόημα μέσα από τη σχέση μας με αυτόν. Δεν υπάρχει υποκείμενο χωρίς χώρο, ούτε χώρος χωρίς το υποκείμενο. Η εμπειρία της ύπαρξης είναι αναπόφευκτα χωρική και εξαρτάται από τη σχέση με το περιβάλλον και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, «*in relation to a milieu*». Αυτή ακριβώς η αλληλεξάρτηση χώρου, αντίληψης και ύπαρξης αποτελεί τον πυρήνα της φαινομενολογικής προσέγγισης.²⁹

Σύμφωνα με τον Merleau-Ponty, ο χώρος δεν προϋπάρχει ως ουδέτερο πλαίσιο, αλλά συγκροτείται μέσα από την ιδιότητα του σώματος ως μέσο αντίληψης.³⁰ Η σχέση υποκειμένου και περιβάλλοντος δεν είναι εξωτερική, αλλά ενσώματη και βιωματική. Το σώμα έχει τη δυνατότητα να κατοικεί το περιβάλλον.³¹ Η αντίληψη, η κίνηση και η αισθητηριακή εμπλοκή καθιστούν τον χώρο αποτέλεσμα μιας συνεχούς αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον. Κάθε σχέση λειτουργεί μέσω του σώματος, ένα μέσο σύνδεσης υποκειμένου και κόσμου. Η ύπαρξη είναι χωρική, όχι επειδή καταλαμβάνει χώρο, αλλά επειδή συγκροτείται μέσω της σχέσης με αυτόν. Ο χώρος, με τη σειρά του, αποκτά νόημα μόνο μέσω της βιωματικής σχέσης. Αντίστοιχα σύμφωνα με τον Michel de Certeau, ο τόπος ενεργοποιείται μέσω της κίνησης και των καθημερινών πρακτικών. Η κίνηση σωμάτων, οι σχέσεις που αναπτύσσουν και η βιωματική εμπλοκή νοηματοδοτούν τον τόπο.³²

Η σχεσιακή κατάσταση, ωστόσο, δεν περιορίζεται στη σχέση υποκειμένου και χώρου, αλλά επεκτείνεται και στις σχέσεις μεταξύ υποκειμένων. Η κοινωνική σχέση δεν προκύπτει ανεξάρτητα από τον χώρο, αλλά συγκροτείται μέσα σε αυτόν,

επηρεαζόμενη από τις χωρικές συνθήκες και τον τρόπο χρήσης. Η εμπειρία του χώρου επομένως είναι ταυτόχρονα ατομική και συλλογική, καθώς το υποκείμενο βιώνει τον χώρο τόσο μέσα από τη δική του αλληλεπίδραση με αυτόν, όσο και μέσα από τη συνύπαρξη με άλλους. Ο χώρος επομένως δε συνιστά το υπόβαθρο των κοινωνικών σχέσεων, αλλά είναι το ίδιο το μέσο παραγωγής τους.³³ Η εμπειρία του χώρου δε συγκροτείται από την ανθρώπινη ύπαρξη στο χώρο καθαυτή, αλλά πρωτίστως από ένα πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσεται και προσδίδει νόημα σε αυτόν. Μέσα από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ ανθρώπων, μεταξύ ανθρώπων και χώρου, αλλά και μεταξύ χωρικών στοιχείων, ο χώρος ενεργοποιείται, μετασχηματίζεται και αποκτά βιωματική και κοινωνική διάσταση.

Το πώς ο άνθρωπος εμπλέκεται και αλληλεπιδρά με τον τόπο διαμορφώνει και την ταυτότητα του σε αυτόν.³⁴ Η ταυτότητα του τόπου και του υποκειμένου διαμορφώνεται σε ένα συνεχές φάσμα εμπειριών, όσο πιο βαθιά η σχέση, τόσο πιο ισχυρή η ταυτότητα. Αντιθέτως μία σχέση απόστασης, αποσυνδέει και αποπροσανατολίζει τον άνθρωπο από τον τόπο, δημιουργεί το αίσθημα αποξένωσης και την αδυναμία του ανήκειν. Ως αποτέλεσμα, η απώλεια του νοήματος του τόπου και της ταυτότητας, καθώς η ίδια γίνεται επιφανειακή. Η εξωτερική αυτή σχέση και η υπαρξιακή απόσταση εκδηλώνεται κυρίως σε χώρους όπου ο χρήστης είναι επισκέπτης και η διαμονή του είναι απρόσωπη και περιορισμένη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η χωρική συνθήκη του Μη-τόπου, που θα αναλυθεί παρακάτω, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εμπειρίας.

Έχοντας αναλύσει τη σημασία της σχεσιακής κατάστασης και της διαμόρφωσης ταυτότητας ως αλληλένδετες με την έννοια του τόπου, από τη διάκριση του τόπου και του χώρου που προαναφέρθηκε προκύπτει ένα ακόμη δίπολο, αυτό του τόπου και του μη-τόπου. Ο τόπος εδώ αφορά την έννοια του ανθρωπολογικού τόπου (*anthropological place*) και αντιτίθεται στον όρο του μη-τόπου (*non-place*), ο οποίος χαρακτηρίζει τους μη συμβολικούς χώρους που δεν ορίζονται ως σχεσιακοί, ιστορικοί και κυρίως δεν αφορούν την ταυτότητα.³⁵

28 Maurice Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, μτφρ. Colin Smith (Λονδίνο: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2005), 342.

29 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, μτφρ. Steven Rendall (Berkeley: University of California Press, 1984), 117-118.

30 Merleau-Ponty, *Phenomenology of Perception*, 261.

31 Ibid., 362

32 de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, 97.

33 Henri Lefebvre, *The Production of Space*, μτφρ. Donald Nicholson-Smith (Oxford: Blackwell, 1991), 11.

34 Edward Relph, *Place and Placelessness* (London: Pion, 1976), 49.

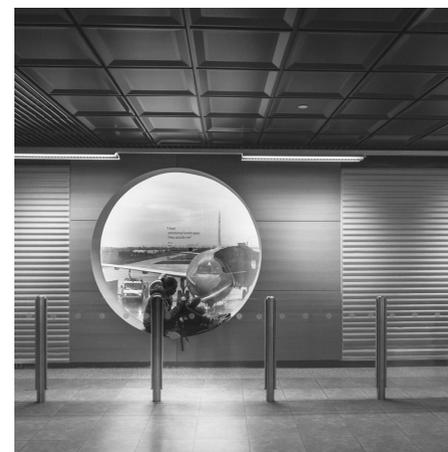
35 Augé, *Non-Places*, 78.

[3.2] Απουσία ταυτότητας στον Μη-τόπο

Ο Μη-τόπος, ως μία ακόμη εκδοχή κενού δεν αφορά μία απουσία του φυσικού χώρου, αλλά την αδυναμία του να συγκροτήσει οποιαδήποτε σχέση, ταυτότητα και ιστορία. Ως μία χωρικότητα που δεν «ολοκληρώνεται» ποτέ, αντιτίθεται στον όρο του ανθρωπολογικού τύπου, ο οποίος δεν διαγράφεται καθώς διατηρεί μνήμες του παρελθόντος. Είναι σαν «παλήμψηστα», στα οποία η συνθήκη της ταυτότητας και των σχέσεων επαναπροσδιορίζεται.³⁶

Παραδείγματα Μη-τόπων μπορούν να είναι επιβατικοί σταθμοί, αεροδρόμια, μέσα μεταφοράς, μεγάλοι αυτοκινητόδρομοι, εμπορικά πολυκαταστήματα. Όλοι οι μη συμβολικοί και υπερλειτουργικοί χώροι της καθημερινότητας που παράγονται ως αποτέλεσμα της υπερνεωτερικότητας. Όπως ορίζεται και από τον Marc Augé, η ανωνυμία του σύγχρονου μη-τόπου καταργεί την προσωπική ταυτότητα του ανθρωπολογικού τύπου και ο χρήστης του βρίσκεται αντιμέτωπος με την προσωρινή απώλεια του εαυτού του, αποκτώντας μια συμβατική και απρόσωπη σχέση με το περιβάλλον του.³⁷ Ως συνέπεια, δεν αναπτύσσει προσωπική ταυτότητα σε αυτούς, ενώ μετατρέπεται σε οδηγό, επιβάτη, καταναλωτή. Η ταυτότητα του μη-τόπου είναι συλλογική, δηλαδή κοινή και προσωρινή.

Πρόκειται για χώρους σχεδιασμένους για διέλευση και κατανάλωση, όπου η εμπειρία είναι προκαθορισμένη και η σχέση με τον χώρο περιορίζεται. Ο χρήστης του μη-τόπου δεν καλείται να κατοικήσει, αλλά να κινηθεί και να αποχωρήσει, ως ένας περαστικός ταξιδιώτης. Ο χώρος του «ταξιδιώτη» είναι το αρχέτυπο του μη-τόπου.³⁸ Είναι σημεία διέλευσης και όχι παραμονής, και αποτελούν μια μεταβατική και προσωρινή κατάσταση με συγκεκριμένη διάρκεια και οδηγίες, με το κείμενο να υπερτερεί του χώρου.³⁹ Η επικράτεια του θεάματος και της εικόνας στο χώρο, με την ταχύτητα της σύγχρονης μητρόπολης, που χαρακτηρίζεται ως υπερνεωτερικότητα, είναι αυτή που παράγει τον Μη-τόπο και ακυρώνει την ύπαρξη της ταυτότητας.

36 Ibid., 79.
37 Ibid., 103.
38 Ibid., 86.
39 Ibid., 96.

^[07] Μη-τόποι

Η χωρική συνθήκη του Μη-τόπου χαρακτηρίζεται από ομοιότητα και επανάληψη. Ανεξαρτήτως γεωγραφικής θέσης, ακυρώνει τη δυνατότητα αναγνώρισης και διαφοροποίησης, παράγοντας μια εμπειρία χώρου χωρίς τοπικότητα και μνήμη. Ο μη-τόπος δεν προσφέρει αναφορές που να επιτρέπουν την εγγραφή της εμπειρίας στον χρόνο, με αποτέλεσμα η παρουσία του υποκειμένου να παραμένει προσωρινή και αποσυνδεδεμένη.

Αντίστοιχη με τον Μη-τόπο, η έννοια του “*placelessness*”, περιγράφει τη διαδικασία αποδυνάμωσης του τόπου και της ταυτότητας, σε σημείο που οι τόποι γίνονται όμοιοι μεταξύ τους, και παράγουν την ίδια εμπειρία.⁴⁰ Η απώλεια του τόπου συνεπάγεται, έτσι, και ρήξη στη σχέση του υποκειμένου με τον εαυτό του. Ο Μη-τόπος αποτελεί την χωρική έκφραση ακριβώς αυτής της συνθήκης. Όσο περισσότερο ο τόπος χάνει τη μοναδικότητά του και μετατρέπεται σε επαναλαμβανόμενο, ομοιογενές περιβάλλον, τόσο αποδυναμώνεται η δυνατότητά του να λειτουργήσει ως φορέας ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Relph, η απουσία του τόπου αποδίδεται στη μαζική κουλτούρα και επικοινωνία που παράγουν μία επαναληψιμότητα, αντίστοιχη της υπερνεωτερικότητας του μη-τόπου, όπου η εικόνα και η πληροφορία αντικαθιστά το άμεσο βίωμα. Έτσι, το *placelessness* δεν συνιστά απλώς μια αφηρημένη απώλεια νοήματος, αλλά ενσαρκώνεται καθημερινά στον Μη-τόπο, όπου η ομοιότητα αντικαθιστά τη διαφοροποίηση, και η κίνηση την «κατοίκηση».

Στη χωρική εμπειρία του Μη-τόπου αναδύεται μία παράδοξη σχέση μεταξύ οικείου και ανόικειου. Ο χρήστης αισθάνεται μια μορφή οικειότητας όχι επειδή ο χώρος φέρει τη μνήμη, την ιστορία ή το νόημα του ανθρωπολογικού τόπου, αλλά ακριβώς λόγω της ομοιότητάς του με άλλους μη-τόπους.⁴¹ Η ανωνυμία, η απουσία διαφοροποίησης της χωρικής ταυτότητας και η επαναληψιμότητα των μορφών και των λειτουργιών δημιουργεί ένα περιβάλλον αναγνωρίσιμο και προβλέψιμο, ακόμη και όταν βρίσκεται σε ένα απολύτως ξένο γεωγραφικό ή πολιτισμικό πλαίσιο. Η οικειότητα αυτή δεν προκύπτει από την ανάπτυξη βιωματικής σχέσης με τον χώρο, αλλά από την καθολική αναγνωσιμότητα του.

40 Relph, *Place and Placelessness*, 90.

41 Augé, *Non-Places* 106.

[3.3] Απουσία σχέσης στον Μη-τόπο

Μία εκδοχή του κενού που παράγεται απο τη σύγχρονη χωρική εμπειρία του Μη-τόπου αλλά δεν είναι άμεσα ορατή συνθήκη, είναι η απουσία σχέσεων. Η σχεσιακή κατάσταση μπορεί να μην εξαφανίζεται πλήρως, αλλά επαναπροσδιορίζεται και αντικαθίσταται από λειτουργικές ή συμβατικές αλληλεπιδράσεις. Με αυτόν τον τρόπο αποδυναμώνεται και μετασχηματίζεται σε μία απρόσωπη αλληλεπίδραση χωρίς βάθος και χωρίς νόημα, σε μία μη-σχεσιακή λειτουργία.

Ο μη-τόπος επαναπροσδιορίζει και ακυρώνει τη σχεσιακή κατάσταση του ανθρωπολογικού τόπου. Η υπερνεωτερικότητα και υπερλειτουργία απορρίπτουν τις διαπροσωπικές σχέσεις και η μοναδική σχέση που αναπτύσσεται είναι μεταξύ του χρήστη και του συστήματος. Μια συμβατική σχέση, απρόσωπη και παροδική. Χώροι στους οποίους η ανθρώπινη συνύπαρξη είναι απαραίτητη για τη λειτουργία τους, ωστόσο δεν αποτελούν το υπόβαθρο για την ανάπτυξη δεσμών. Υπάρχει επομένως μία βασική διαφορά μεταξύ της απλής συνύπαρξης και της ενεργής σχέσης καθώς το ένα δε συνεπάγεται αυτομάτως το άλλο. Χώροι όπου οι κοινωνικές πρακτικές είναι περιορισμένες, τυποποιημένες ή προκαθορισμένες, αδυνατούν να αναπτύξουν σχεσιακή πυκνότητα και παραμένουν αδρανείς. Το κενό, επομένως, δεν ταυτίζεται με την έλλειψη της παρουσίας, αλλά με την απουσία ενεργών σχέσεων. Όταν η εμπειρία περιορίζεται και αποδυναμώνεται, ο χώρος μετατρέπεται σε ουδέτερο υπόβαθρο διέλευσης.

Σε αυτό το παράδοξο περιβάλλον που η ανθρώπινη παρουσία δεν συνεπάγεται την ανθρώπινη σχέση, η συνύπαρξη δεν είναι μια συλλογική εμπειρία. Η απώλεια της συνείδησης ως αποτέλεσμα της υπερνεωτερικότητας, παράγει μια απρόσωπη σχέση ανθρώπου και χώρου, προκαλώντας αυτό που ο Augé ονομάζει ατομική μοναχικότητα.⁴² Σε έναν χώρο με συνεχή ροή ανθρώπων, ο χρήστης του Μη-τόπου βρίσκεται αποκομμένος από το πλήθος σε μία εσωτερική συνάντηση με τον εαυτό του. Σε ένα περιβάλλον οικείο λόγω της ομοιότητας, που δεν επιτρέπει ωστόσο την ανάπτυξη οποιασδήποτε εμπειρικής σχέσης με τον χώρο, αλλά ούτε τη συγκρότηση κοινωνικών δεσμών. Οι κοινωνικές σχέσεις αντικαθίστανται από τυπικές και προκαθορισμένες

αλληλεπιδράσεις, διαμεσολαβημένες από συστήματα ελέγχου, σήμανσης ή αυτοματισμού, περιορίζοντας την ανθρώπινη επαφή.

Ο Μη-τόπος δεν προκαλεί την αποξένωση και την απομόνωση λόγω της ανθρώπινης απουσίας, αλλά της απουσίας του τόπου, δηλαδή την αδυναμία του να λειτουργήσει ως φορέας ταυτότητας, σχέσης και ιστορίας. Έτσι, ο μη-τόπος γίνεται το χωρικό ισοδύναμο μιας ταυτότητας χωρίς βάθος, μιας παρουσίας χωρίς ανήκειν, αποκαλύπτοντας μια κρίσιμη διάσταση της σύγχρονης αστικής εμπειρίας, όπου η κίνηση αντικαθιστά την κατοίκηση και η πληροφορία την εμπειρία.

Ο Marc Augé περιγράφει αυτή τη συνθήκη ως μια «εθνολογία της μοναχικότητας».⁴³ Μία νέα χωρική εμπειρία, υπό την οποία η μοναχικότητα γίνεται κανονικότητα του υπερνεωτερικού κόσμου. Ο μη-τόπος, ορίζεται και ως το αντίθετο της ουτοπίας, μια φυσικά υπαρκτή χωρικότητα χωρίς κοινωνική διάσταση.⁴⁴ Παρά το γεγονός ότι η εμπειρία του μη-τόπου αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της σύγχρονης κοινωνικής ύπαρξης,⁴⁵ η κοινωνική συναναστροφή αποδυναμώνεται και μετατρέπεται σε απλή συνύπαρξη, καθώς απουσιάζουν οι χωρικές και χρονικές συνθήκες που θα επέτρεπαν τη συγκρότησή τους. Έτσι, η εθνολογία της μοναχικότητας δεν καταγράφει απλώς μια εμπειρία απομόνωσης, αλλά αποκαλύπτει έναν τρόπο οργάνωσης της καθημερινότητας.

43 Augé, Non-Places, 120.

44 Ibid., 112.

45 Ibid., 119.

42 Ibid., 93.

04

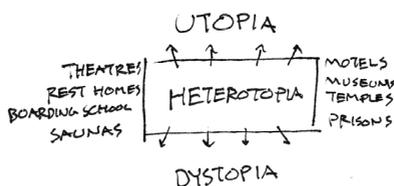
ΚΕΝΟ ΣΤΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

[4.1] «Άλλοι τόποι» και ασυνέχεια

Το ζήτημα της απουσίας στο χώρο που εντοπίζεται στις εκδοχές του κενού, μπορεί να μεταφραστεί ως μια ασυνέχεια του χώρου. Είτε πρόκειται για κενά αδράνειας, είτε απουσίας σχέσης, ταυτότητας και νοήματος, η διακοπή της αστικής συνέχειας δημιουργεί «θραύσματα» στον αστικό ιστό όπου η κανονικότητα αναστέλλεται.

Η μεταβολή της ήδη υπάρχουσας ή και αναμενόμενης ροής του αστικού χώρου, μας παραπέμπει στην έννοια του «άλλου τόπου». Οι «ετεροτοπίες» του Foucault, σε αντίθεση με τις ουτοπίες, έχουν φυσική υπόσταση, και υπάρχουν σε όλους τους πολιτισμούς και τις κοινωνίες.⁴⁶ Είναι πλήρως ενταγμένες χωρικά και κοινωνικά στην πόλη, ωστόσο διαφοροποιούνται από όλους τους άλλους τόπους. Ως τόποι εξαίρεσης, έχουν μια παράδοξη ιδιότητα:

«να βρίσκονται σε σχέση με όλες τις άλλες τοποθεσίες, αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε να αμφισβητούν, να εξουδετερώνουν ή να επινοούν το σύνολο των σχέσεων που τυχάνει να ορίζουν, να καθρεφτίζουν ή να αντανακλούν».⁴⁷

[08]

Οι ετεροτοπικοί χώροι συγκροτούν συνθήκες στις οποίες οι καθιερωμένες χωρικές, χρονικές και κοινωνικές πρακτικές παύουν να ισχύουν με τον αναμενόμενο τρόπο. Μπορούν να περιγραφούν και ως ετεροχρονίες, μία συνθήκη όπου συνυπάρχουν ετερογενείς τόποι και χρόνοι.⁴⁸ Ενώ είναι εντός του συστήματος της πόλης, λειτουργούν ως τόποι όπου η κανονικότητα αποσταθεροποιείται, και δεν ακολουθούν προκαθορισμένους κανόνες. Ως μια μορφή ρήξης της συμβολικής συνέχειας των τόπων, οι ετεροτοπίες μπορούν να ερμηνευτούν ως μια μορφή κενού συνέχειας και νοηματικής σύνδεσης. Ως ένας τόπος που ακυρώνει όλους τους υπόλοιπους και διαρρηγγύνει τις μεταξύ τους σχέσεις.

Η μετάβαση από τη συνέχεια στην ασυνέχεια, γίνεται αντιληπτή όχι ως απόλυτη διακοπή του χώρου, αλλά ως σταδιακή αποδυνάμωση των σχέσεων που τον συγκροτούν. Η κατανόηση του χώρου στη δυτική σκέψη μετατοπίζεται ιστορικά μέσα από τρεις θεωρήσεις: από τον ιεραρχικό χώρο (*emplacement*), στον χώρο της έκτασης (*extension*), και τελικά στον σύγχρονο χώρο της τοποθεσίας (*site*).⁴⁹ Σύμφωνα με τον Foucault, ο χώρος της εποχής μας ορίζεται από τις σχέσεις μεταξύ τοποθεσιών, καταρρίπτοντας την αντίληψη του χώρου ως ένα σύνολο ιεραρχικά οργανωμένων τόπων του Μεσσαίωνα, ή μιας συνεχόμενης απέραντης έκτασης ομοιογενούς χώρου της νεοτερικότητας. Αντιθέτως, γίνεται αντιληπτός ως

«ένα σύνολο σχέσεων, που οριοθετεί τοποθεσίες μη αναγώγιμες ή μία στην άλλη και απολύτως μη επικαλυπτόμενες μεταξύ τους».⁵⁰

Ως ένας κόμβος σχέσεων, αποκτά νόημα μέσα από τη διασύνδεση με άλλες τοποθεσίες που οργανώνονται σε σύνολα με τη μορφή δικτύων, σειρών ή πλεγμάτων. Είναι αποτέλεσμα μιας σχεσιακής λογικής μεταξύ τόπων, και όχι της αυτόνομης θέσης τους στο χώρο.

Με αντίστοιχη λογική, ο αστικός χώρος δεν αφορά μεμονωμένες ιδιότητες του χώρου, αλλά ένα ευρύτερο πλαίσιο συνέχειας, που συγκροτεί τον χώρο ως σύνολο. Το συνεχές του αστικού χώρου δεν αποτελείται από στατικές μορφές και αντικείμενα, αλλά αφορά ένα ζήτημα λειτουργικών, κοινωνικών, χωρικών

46 Michel Foucault, «Of Other Spaces: Heterotopias» (*Des Espace Autres*, March 1967), μτφρ. Jay Miskowiec, *Architecture /Mouvement/ Continuité*, October 1984, 3.
47 Ibid., 3.

48 Ibid., 6.

49 Ibid., 1-3.

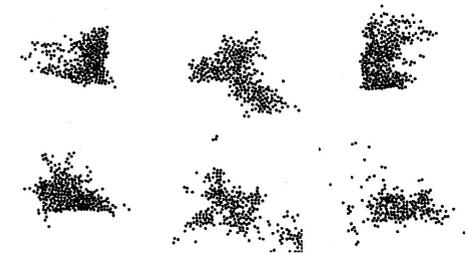
50 Ibid., 3.

και συμβολικών σχέσεων. Η πόλη δεν λειτουργεί ως άθροισμα αυτόνομων «τοποθεσιών», αλλά ως σύστημα αλληλεξαρτώμενων στοιχείων, όπου κάθε τμήμα αποκτά νόημα μόνο σε σχέση με τα υπόλοιπα. Η αστική συνέχεια επομένως, αφορά ένα αδιάκοπο δίκτυο όχι μόνο χωρικών, αλλά λειτουργικών και νοηματικών συνδέσεων. Η θεώρηση του χώρου ως σύνδεση τοποθεσιών του Foucault, μετατοπίζει την κατανόηση του χώρου από τη μορφή στη διαδικασία και από το αντικείμενο στο σύστημα. Ο χώρος είναι σχεσιακός και δυναμικός, και όχι μορφολογικά ή ιεραρχικά προκαθορισμένος.

Το κενό ως απουσία πεδίου ^[4.2]

Σε αυτό το πλαίσιο, το συνεχές του αστικού χώρου μπορεί να κατανοηθεί μέσω της σύγχρονης θεωρίας του Stan Allen ως μία συνθήκη πεδίου (*Field condition*). Ως μία αρχιτεκτονική ή αστική έκφραση της θεώρησης του Foucault για τον χώρο, με αντίστοιχη λογική αποτελεί μία μετάβαση από το αυτόνομο αντικείμενο στη συλλογικότητα. Η συνθήκη πεδίου μετατοπίζει το αρχιτεκτονικό και αστικό ενδιαφέρον από τη στατική μορφή στις εσωτερικές συνδέσεις μεταξύ των στοιχείων, προσεγγίζοντας τον χώρο ως ένα δίκτυο σύνθετων και δυναμικών σχέσεων.⁵¹

Ως μία ανοιχτή δομή, επιτρέπει την ενοποίηση ετερογενών στοιχείων, συνδέοντας τα μεταξύ τους με τοπικές συνδέσεις, διατηρώντας την ταυτότητα του καθενός. Οργανωμένα σε μία μη-ιεραρχική λογική, διαφορετικά στοιχεία συγκροτούν ένα αυτόνομο και δυναμικό σύνολο. Στο πλαίσιο του αστικού χώρου, η συνέχεια του κατανοείται ταυτόχρονα ως λειτουργική, σχεσιακή και κοινωνική, συγκροτώντας ένα αδιαίρετο σύνολο που αποκτά νόημα μέσα από τις αμοιβαίες συνδέσεις. Λειτουργεί ως ένα πλέγμα αλληλεξαρτώμενων δεσμών, όπου κάθε επιμέρους στοιχείο αποκτά νόημα μέσα από τη σχέση του με τα υπόλοιπα.⁵² Η συνέχεια της πόλης δεν είναι απλώς χωρική ή μορφολογική, αλλά πρωτίστως σχεσιακή, υφίσταται όσο υφίστανται οι σχέσεις που την ενεργοποιούν.

[09] Συνθήκη πεδίου

51 Stan Allen, «Field Conditions», σε *Points + Lines* (New York: Princeton Architectural Press, 1985).

52 Ibid.

Μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ανοιχτή συνθήκη, ικανή να δέχεται μεταβολές, να μετασχηματίζεται στο χρόνο, να προσαρμόζεται και να επιτρέπει απρόσμενες καταστάσεις. Όπως ένα σμήνος που χαρακτηρίζεται από τοπικές συνδέσεις, ακολουθεί μοτίβα και κανόνες συμπεριφοράς και κίνησης που συγκροτούνται από τις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων. Το σύνολο είναι δυναμικό, προσαρμοστικό και μεταβαλλόμενο στο χρόνο, και ενεργοποιείται μέσω της αλληλεπίδρασης. Η μορφή και η κατεύθυνση του σμήνους δεν προϋπάρχουν, αλλά παράγονται σε πραγματικό χρόνο, ως αποτέλεσμα μιας συλλογικής, σχεσιακής διαδικασίας. Το παράδειγμα του σμήνους και του πλήθους που είναι απρόβλεπτο και δυναμικό, εξηγεί τη συνθήκη πεδίου ως ένα μέσο κατανόησης της δυναμικής της χρήσης, της συμπεριφοράς και της κίνησης στον χώρο.⁵³

Ως αποτέλεσμα συνεχών αλληλεπιδράσεων, η δυναμική του πεδίου επιτρέπει τον μετασχηματισμό, την προσαρμογή στις τοπικές συνθήκες και την εμφάνιση απρόβλεπτων καταστάσεων. Στο ίδιο πλαίσιο, η συνέχεια εξηγείται ως μιας δυναμική και εξελισσόμενη διαδικασία, που προκύπτει από την συνεχή διαμόρφωση και τις καθημερινές πρακτικές της πόλης. Δεν είναι προκαθορισμένη, αλλά παράγεται μέσα στον χρόνο.

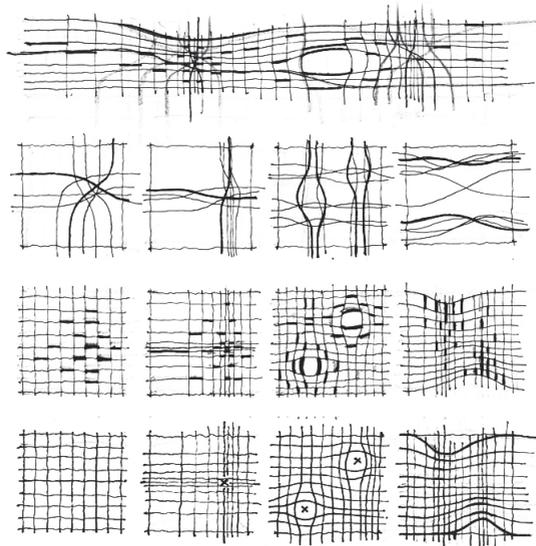
Η σύνδεση της ασυνέχειας με τη συνθήκη πεδίου καθιστά σαφές ότι το κενό δεν αφορά μεμονωμένες χωρικότητες, αλλά την απενεργοποίηση του ίδιου του πεδίου. Το πεδίο συγκροτείται από ένα σύνολο τοπικών, μη ιεραρχικών σχέσεων που παράγουν ένα δυναμικό σύστημα.⁵⁴ Όταν αυτές οι σχέσεις παύουν να υφίστανται, είτε λόγω λειτουργικής αναστολής, είτε λόγω απώλειας νοήματος και σχέσης, το πεδίο αδρανοποιείται. Η συνέχεια δεν διακόπτεται μορφολογικά, αλλά σχεσιακά. Αδρανοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τοπικά το ενεργό πεδίο της πόλης, αναστέλλεται η απόλυτη οριοθέτηση και η σχεσιακή λογική των τμημάτων της, δηλαδή των «τοποθεσιών» της. Η πόλη παύει προσωρινά να λειτουργεί ως δίκτυο και μετατρέπεται σε ένα σύνολο μη-πεδίων. Οι εκδοχές του κενού, επομένως, μπορούν να θεωρηθούν ως διαστήματα ενός κενού στη συνέχεια και μετέπειτα στο πεδίο της πόλης.

^[10] Σμήνος

53 Ibid.

54 Ibid.

[11] Ασυνέχεια

Το κενό, ως έννοια παραπέμπει σε μία «αρνητική» εκδοχή του χώρου και μία μορφή απουσίας: Απουσία γνώσης, χρήσης, ταυτότητας, σχέσης, απουσία νοήματος και βιώματος. Ως διαφορετικές όψεις της ίδιας συνθήκης αποσύνδεσης του χώρου από τα στοιχεία που τον συγκροτούν, η κατανόηση και ένταξη τους σε ένα ευρύτερο χωρικό και κοινωνικό πλαίσιο οδηγεί σε μία αναθεωρημένη ερμηνεία του.

Η έννοια του κενού σε όλες τις μορφές του, εμπεριέχεται σε μια ενδιάμεση και οριακή συνθήκη του χώρου. Ένα «state of liminality», που βρίσκεται «ανάμεσα και μεταξύ»⁵⁵ δύο καταστάσεων χωρίς να ταυτίζεται πλήρως με καμία. Μια ζώνη διαβαθμίσεων από την πληρότητα στην απουσία. Με τη διερεύνηση του κενού υπο όλα αυτά τα πρίσματα, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στον χώρο που μεταβαίνει σε αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, ο χώρος αναδεικνύεται ως ένα σύνολο όπου διπολικές έννοιες εναλλάσσονται και συνυπάρχουν ως διαβαθμίσεις, με το κενό να αποτελεί ένα κομμάτι τους. Εφόσον το κενό δεν εντοπίζεται πλέον μόνο χωρικά αλλά ως μία ευρύτερη συνθήκη που αφορά τη χρήση, τη σχέση και τη νοηματοδότηση του χώρου, η οριακή κατάσταση εντοπίζεται μέσω των αστικών εκδοχών του κενού.

Στα αστικά διάκενα και τα *terrain vague*, η απουσία δεν εντοπίζεται αποκλειστικά φυσικά ή δομικά στο χώρο, αλλά ως ένα λειτουργικό κενό που δημιουργεί το όριο ενεργού και ανενεργού χώρου. Η χωρική αδράνεια μετατοπίζεται σε χρονική, καθώς τα ίχνη από τις παρελθοντικές χρήσεις εγγράφονται στον πλέον εγκαταλελειμμένο χώρο διατηρώντας μνήμες που δεν έχουν εξαλειφθεί. Στη μετέωρη αυτή συνθήκη ο χώρος και ο χρόνος συνυπάρχουν και εναλλάσσονται, σε δύο διπολικές σχέσεις μεταξύ χρήσης - αδράνειας, παρελθόντος και παρόντος.

⁵⁵ Victor Turner, "Liminality and communitas" στο *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Chicago: Aldine Publishing, 1969), 95.

Οι λειτουργικά κενοί χώροι, αναδύονται ως μια εσωτερική ρωγμή στην οικειότητα της πόλης. Αποτελούν μια μετάβαση από κάτι γνώριμο, στο αίσθημα της αποξένωσης που προκαλείται εντός τους. Η αδυναμία της «κατοίκησης» και η απουσία του «ανήκειν» στους αδρανείς χώρους, αναδεικνύουν ένα ακόμη δίπολο που αφορά το όριο οικείου και ανοίκειου. Στο πλαίσιο αυτό, μία αντίστοιχη παράδοση σχέση παράγει η χωρικότητα του Μη-τόπου. Ο μη-τόπος, λόγω της ομοιότητάς του με οικείες χωρικές μορφές, παραμένει αισθητηριακά οικείος. Η παράδοση συνθήκη έγκειται στο ότι ο Μη-τόπος δεν παράγει χωρική ανοικειότητα, αλλά αποξένωση σε επίπεδο αλληλεπίδρασης. Η ανοικειότητα αφορά την απουσία σχέσης, ταυτότητας και νοήματος, και όχι την εικόνα του. Δεν πρόκειται για παύση της οικειότητας της πόλης, αλλά για μετατόπισή της σε μια κατάσταση σχεσιακής αποξένωσης.

Μεταβαίνοντας σε μία μορφή κενού που δεν είναι ορατή ή λειτουργική, ο χώρος εναλλάσσεται από τη συνθήκη του τόπου στη συνθήκη του μη-τόπου ανάλογα με το λειτουργικό, νοηματικό και εμπειρικό πλαίσιο. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε την πόλη ως ένα σύνολο τόπων, μη τόπων, ή και άλλων τόπων (ετεροτοπιών), όπου η κανονικότητα μεταβάλλεται. Το μεταξύ τους όριο δεν είναι απόλυτα διακριτό ή ορατό, αλλά εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος βιώνεται και νοηματοδοτείται.

Από την Terra incognita των χαρτών έως τα αστικά κενά και τη μη ορατή απουσία του μη-τόπου, το κενό εμφανίζεται ως εκείνο το διάστημα όπου η πληρότητα μεταβαίνει στην απουσία, και οι καθιερωμένες δομές παύουν να λειτουργούν επαρκώς. Συμπυκνώνοντας τις εκδοχές του κενού χώρου -ή και χρόνου-, η πόλη προκύπτει ως ένα σύμπλεγμα συνέχειας και ασυνέχειας, χωρικής, λειτουργικής και κοινωνικής. Η ύπαρξή του κενού αναδεικνύει ότι η πόλη δεν συγκροτείται μόνο από συνεχείς και λειτουργικούς χώρους, αλλά από παύσεις και ασυνέχειες. Το κενό ως αναστολή της κανονικότητας, είναι μια εσωτερική ρωγμή όπου η αστική εμπειρία αποσταθεροποιείται, και τα ζητήματα της χρήσης, της σχέσης, της ταυτότητας και της μνήμης, δηλαδή του τόπου, επαναπροσδιορίζονται.

Με την ύπαρξη του κενού, η πόλη παύει προσωρινά να λειτουργεί ως ενεργό πεδίο, και αναδεικνύεται ως ένα σύστημα στο οποίο οι ισορροπίες μεταβάλλονται. Η αστική εμπειρία δεν συγκροτείται μέσω της λειτουργικής πληρότητας, αλλά μέσω των απρόβλεπτων επεισοδίων που παράγονται με την ύπαρξη του κενού. Η κατανόηση του ως αναπόσπαστο στοιχείο της πόλης που δημιουργείται από την ίδια, το καθιστά ως «εν δυνάμει», μία ευκαιρία παραγωγής χώρου, κοινωνικού ή εμπειρικού. Η αλληλεπίδραση με τον κενό χώρο αναθεωρείται ως μία διαδικασία «χαρτογράφησης» του τι υπάρχει, αλλά δεν είναι ορατό, επιστρέφοντας στο φανταστικό πεδίο της Terra Incognita, που στάθηκε και η αφορμή της έρευνας. Η «επανοικειοποίηση» του κενού, προϋποθέτει την επανένταξη του στη συλλογική συνείδηση, και όχι την πλήρωση του. Η σημασία του κενού δεν έγκειται στην ίδια την απουσία, αλλά στην ενδιάμεση κατάσταση που δημιουργεί. Η εναλλαγή μεταξύ χρήσης και αδράνειας, οικείου και ανοίκειου, τόπων και μη-τόπων, συνέχειας και ασυνέχειας, είναι αυτή που καθιστά την πόλη απρόβλεπτη και δυναμική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Allen, Stan. "Field Conditions." In *Points + Lines*, 92–103. New York: Princeton Architectural Press, 1997.

Augé, Marc. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Translated by John Howe. London: Verso, 1995.

Baudrillard, Jean. *Simulacra and Simulation*. Translated by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.

Berger, Alan. *Drosscape: Wasting Land in Urban America*. New York: Princeton Architectural Press, 2006.

Corner, James. "The Agency of Mapping: Speculation, Critique and Invention." In *Mappings*, edited by Denis Cosgrove, 213–252. London: Reaktion Books, 1999. Accessed June 10, 2025.

de Certeau, Michel. *The Practice of Everyday Life*. Translated by Steven Rendall. Berkeley: University of California Press, 1984.

Di Paolantonio, Dario. *In Terra Incognita: A Path Opened by Multiple Divergent Worlds. Non-Linear Narrative*. Master's thesis, Royal Academy of Art, The Hague, 2021. Accessed 2025. <https://www.researchcatalogue.net/view/982859/1304311>.

Foucault, Michel. "Of Other Spaces: Heterotopias." Translated by Jay Miskowiec. *Architecture /Mouvement/ Continuité*, October 1984. Originally published as "Des Espaces Autres," March 1967.

Freud, Sigmund. "The 'Uncanny'" (1919). Translated by Alix Strachey. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, vol. 17, *An Infantile Neurosis and Other Works (1917–1919)*, 219–252. London: Hogarth Press, 1955.

Heidegger, Martin. "Building Dwelling Thinking." In *Poetry, Language, Thought*, translated by Albert Hofstadter, 145–161. New York: Harper & Row, 1971.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.

Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. Translated by Colin Smith. London: Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2005.

Relph, Edward. *Place and Placelessness*. London: Pion, 1976.

Ruskin, John. *The Seven Lamps of Architecture*. London: George Allen; New York: Longmans, Green, and Co., 1903.

Simmel, Georg. "The Ruin." *The Hudson Review* 11, no. 3 (Autumn 1958): 371–385. <https://doi.org/10.2307/3848614>.

Solà-Morales, Ignasi de. "Terrain Vague." In *Anyplace*, edited by Peter Eisenman and Arata Isozaki, xx–xx. Cambridge, MA: MIT Press, 1995.

Turner, Victor. "Liminality and communitas." In *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing, 1969.

Virilio, Paul. "The Overexposed City." In *The Lost Dimension*, translated by Daniel Moshenberg. New York: Semiotext(e), 1991.

Wright, John K. "Terra Incognita: The Place of the Imagination in Geography." *Annals of the Association of American Geographers* 37, no. 1 (1947): 1–15. <https://doi.org/10.2307/2561211>.

01 Paolo Forlani, 1565 world map

https://www.loc.gov/item/85690919/?locrl=twmap_01

02 Sergio López-Piñeiro, A Glossary of Urban Voids (cover)

<https://arquitecturaviva.com/books/a-glossary-of-urban-voids>

03 Laguilleo Manolo

'Valladolid. Aquí y ahora'

<https://especial.elnortedecastilla.es/asi-suena/manolo-laguillo/>
Barcelona

<https://www.museoreinasofia.es/coleccion/obra/barcelona-1>

<https://www.thenewbarcelonapost.com/manolo-laguillo-libertad-artista/>

04 Marcel Carné, Wasteland, 1960

<https://www.marcel-carne.com/les-films-de-marcel-carne/1960-terrain-vague/limportance-du-decor-dans-terrain-vague-1960-en-24-images/>

05 Herbert Bauer

Air balloon photographs of Sand Belt site

<https://kerb-journal.com/articles/terrain-vague>

06 Ben Alper

Terrain Vague (2012 - 2014), Pigment prints

<https://benalper.com/terrain-vague>

07 Grzegorz Fajerski

Non places, 2020

<https://www.lensculture.com/grzegorz-fajerski?modal=project-1386963>

08 Heterotopia diagram

09-10 Field condition diagrams in Points and Lines

Barry Le Va, Bearings Rolled, 1966–7.

Oto Bihalji-Merin 1966

11 Khoa Vu, Field condition diagram

about: blank